

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 36–39

Система соціального захисту в Україні потребує нових підходів до розроблення та застосування стандартів, і це є одним зі стратегічних напрямів реформування соціальної сфери. Роль держави полягає у запровадженні стандартів, які б забезпечили реалізацію стратегії поліпшення якості життя громадян.

Згідно з Декларацією міжнародної організації праці про соціальну справедливість з метою справедливої глобалізації стрижневим елементом економічної та соціальної політики будь-якої країни є повна і продуктивна зайнятість [1]. З одного боку, це означає сприяння якомога ширшому виведенню працездатного (у тому числі частково працездатного) населення на відкритий ринок праці. З другого — саме доходи від повної та продуктивної зайнятості формують страхову і фіскальну базу систем соціального захисту задля зменшення впливу соціальних ризиків і повернення особи на ринок праці.

У цьому контексті держава бере на себе упровадження програм розвитку ринку праці, підвищення рівня життя населення, забезпечення мінімальної заробітної плати, здійснення заходів соціального забезпечення для тих, хто його потребує. Соціальний захист стає не стільки механізмом кризового втручання, скільки стратегією профілактики негативного впливу можливих соціальних ризиків. Він, таким чином, не лише усуває наслідки соціальної нерівності, а й передбачає збалансований перерозподіл суспільних благ, стаючи способом зменшення нерівності та подолання (недопущення) маргіналізації окремих осіб, сімей і соціальних груп у спосіб:

- дотримання принципів самозабезпечення економічно активної частини населення, тобто створення умов для то-

го, щоб працююча особа мала змогу заробляти стільки, скільки дозволяють її здібності та ініціатива; забезпечувати себе та свою сім'ю; сплачувати податки, у тому числі й на соціальний захист інших;

- забезпечення гарантованого рівня та якості життя тих членів суспільства, які не в змозі досягти його самостійно за допомогою заходів соціальної підтримки найуразливіших верств населення.

Частина 1 ст. 46 Конституції України означає, що "громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом", тобто соціальний захист не обмежується забезпеченням у випадку настання ризику.

Конституція України проголошує, що сім'я, разом з дитинством і материнством охороняється державою (ст. 51), що кожна людина має право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї (ст. 48). Відповідно до цього визначаються основні соціальні права та гарантії, які забезпечуються чинним законодавством. Конституція України проголосила нашу державу соціальною, що зобов'язує її відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати й засто-

совувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу задля забезпечення добробуту всіх громадян. У Конституції України закріплені такі соціальні права та гарантії:

- право на соціальний захист (ст. 46);
- право на житло (ст. 47);
- право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї (ст. 48);
- право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49);
- право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання (ст. 52);
- право на освіту (ст. 53).

Основну роль у системі соціального захисту та соціального забезпечення в Україні відіграє держава, водночас Закон України "Про соціальні послуги" створив можливість залучати до надання соціальних послуг недержавні організації та установи.

Політика щодо соціального захисту має ґрунтуватися на таких принципах:

- персональна відповідальність найманих працівників, їх роботодавців, інших категорій працюючих і працевдатних осіб за фінансове забезпечення прийняттого рівня соціального захисту;
- солідарна підтримка працюючим населенням і роботодавцями найменш захищених категорій населення та їхніх сімей;
- оптимальна підтримка (принцип субсидарності), що визначає міру (межі) солідарної підтримки, фіксує її розмір і форми надання.

Метою соцзабезпечення є вирівнювання соціального становища вразливих осіб відносно інших членів суспільства. Воно є формою вираження політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення окремих категорій громадян (за рахунок частини державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, позабюджетних фондів соціального призначення, інших зумовлених законодавством коштів) у випадку настання обставин, що визнаються державою на цьому етапі розвитку соціально значущими та

тягнуть за собою втрату чи зниження доходу, малозабезпеченість, бідність.

Соцзабезпечення полягає і в безпосередньому наданні державою грошових виплат особам, які мають на них право, і в забезпеченні соціального утримання, наданні медичної допомоги, безоплатному (безеквівалентному) або на пільгових умовах обслуговуванні громадян. Воно охоплює заходи, що передбачають надання допомоги у грошовій або натуральній формах, зокрема у таких випадках:

- відсутність (або нестача) доходу від трудової діяльності (через хворобу, інвалідність, народження дитини, травми на виробництві, безробіття, старість тощо);
- відсутність доступу до медичного обслуговування або фінансова недоступність медичних послуг;
- неможливість або низька спроможність сім'ї утримувати особу, насамперед дитину або непрацевдатного (вимушено непрацюючого) члена сім'ї;
- загальна бідність та соціальна ізоляція.

Соціальний захист — це практична діяльність щодо створення сприятливого навколишнього середовища, охорони материнства та дитинства, здійснення допомоги сім'ї, охорони здоров'я громадян, професійної підготовки громадян, забезпечення зайнятості населення, охорони праці, регулювання заробітної плати та доходів населення, забезпечення громадян житлом, регулювання права власності громадян, матеріального обслуговування та забезпечення непрацевдатних та інших осіб, які потребують соціальної підтримки.

Соціальний захист полягає у реалізації основних напрямів соціальної політики завдяки комплексу організаційно-правових і соціально-економічних заходів, метою яких є:

- створення для працевдатних громадян належних умов для забезпечення їхніх соціально-економічних і духовних потреб;
- гарантоване забезпечення рівня доходу не нижчого за прожитковий мінімум громадянам, які потребують соціальної допомоги.

Більш вузько соціальний захист можна визначити як обов'язок суспільства, який реалізує держава, щодо утримання конкретної категорії громадян в особливих випадках та особливими засобами за рахунок суспільства завдяки мережі державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій.

На Європейському форумі ЄС (Брюссель, 1998) було запропоновано розглядати соціальний захист як забезпечення життєдіяльності населення у широкому сенсі, тобто охопити не тільки соціальне забезпечення, а й соціальну інтеграцію, здобуття освіти, охорону здоров'я, житлову політику, надання соціальних послуг тощо.

Міжнародне бюро праці [2] визначає важливість горизонтального (якомога повніше надання населенню соціальних гарантій) та вертикального (поступове забезпечення більш високих гарантій отримання доходу та охорони здоров'я з урахуванням економічного й соціального розвитку при виникненні соціальних ризиків — безробіття, хвороби, інвалідності, народження дитини, втрати годувальника, настання похилого віку тощо) компонентів соціального забезпечення.

Треба визнати, що протягом 20 років незалежності в Україні не було сформовано системної програми реформ у сфері соціальної підтримки різних категорій громадян і сімей. Перша спроба визначення нових стратегічних пріоритетів соціальної політики держави (досягнення балансу між економічним зростанням і добробутом конкретної особи, підвищення ефективності соціальних видатків у спосіб переходу від політики утримання до політики забезпечення доходів, виправлення механізмів перерозподілу доходів, створення ефективної системи захисту населення від соціальних ризиків тощо) відбулася 7 березня 2012 р. на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України, коли Президент України проголосив соціальні ініціативи [3].

Наріжними каменями соціальних ініціатив Президента України, які дають підстави вважати їх справді реформаторськими, є цілі, досягнення яких дасть можливість оновити

та оптимізувати систему соціального захисту України відповідно до сучасних викликів.

1. Відновлення довіри суспільства до державної політики, спрямованої на поліпшення життя громадян, розбудова та дотримання основоположних принципів соціальної справедливості.
2. Комплексна зміна підходів до оплати праці, податків і соціального страхування. Йдеться про запровадження механізмів розподілу результатів економічної діяльності, які стримують подальшу соціальну та економічну поляризацію суспільства.
3. Модернізація системи соціального забезпечення — перехід до створення можливостей замість долання наслідків.
4. Сприяння ефективній зайнятості та створення нових робочих місць: працездатні особи мають повною мірою забезпечувати свої потреби та потреби своєї сім'ї, не звертаючись за допомогою до держави.

Проте, оскільки з моменту проголошення соціальних ініціатив минуло не так багато часу, в Україні поки що не сформовано системну програму реформ із подолання численних проблем, накопичених протягом попередніх років.

З-поміж них такі:

- високий рівень бідності населення, у тому числі працюючого, яке не може самостійно підвищити рівень власних доходів;
- нерівне становище передусім сімей з дітьми: бідність у сім'ях із двома дітьми становить 39,6 % від їх загальної кількості, із трьома — 53,8 %, із чотирма та більше — 72,3 %;
- зростання вразливості багатодітних сімей, сімей із дітьми-інвалідами та інших і проживання значної частки населення в умовах, що не задовольняють елементарних потреб через неадекватне визначення мінімального споживчого кошика та структури прожиткового мінімуму;
- трансформація джерел забезпечення громадян у напрямі збільшення частки соціальних трансфертів;

- недостатня обґрунтованість, соціальна несправедливість і фінансова незабезпеченість надання пільг, що спричиняє збільшення за їх рахунок доходів можливих верств населення і зростання економічної нерівності;
- недосконалість системи соціальної допомоги та необхідність запровадження консолідованої системи надання адресної допомоги і соціальних послуг;
- ненадійність статистичних показників щодо чисельності, майнового стану, доходів і рівня споживання груп населення з низькими доходами, що не дає змоги надати реальну оцінку рівня бідності та здійснювати прогностичні розрахунки необхідних бюджетних асигнувань на соціальні потреби, насамперед на рівні регіонів;
- недосконалість інформаційна база;
- слабка інформаційна підтримка реформування системи соціальної допомоги — населення не володіє необхідною інформацією про завдання та державні гарантії соціального захисту малозабезпеченим громадянам.

Система соціального захисту в Україні потребує нових підходів до розроблення та застосування стандартів, і це є одним зі стратегічних напрямів реформування соціальної сфери. Роль держави полягає, по-перше, у запровадженні стандартів, які б забезпечили реалізацію стратегії поліпшення якості життя громадян.

Соціальний захист можна визначити як обов'язок суспільства, який реалізує держава, щодо утримання конкретної категорії громадян в особливих випадках за рахунок суспільства завдяки мережі державних органів, органів місцевого самоврядування, громадським організаціям.

Социальную защиту можно определить как обязанность общества, которую реализует государство по содержанию конкретной категории граждан за счет общества благодаря сети государственных органов, органов местного самоуправления, общественных организаций.

Social Protection can be defined as an obligation of society, which implements the state to maintain a particular category of citizens in special cases by the public through a network of state agencies, local governments, non-governmental organizations.

По-друге, пріоритетом у сфері оптимізації системи соціального захисту має стати не збільшення обсягів і підвищення рівня різноманітних виплат, а подолання депривацій завдяки створенню (відновленню) інфраструктури соціальних послуг для всіх категорій населення, доступної незалежно від рівня доходів, місця проживання, віку, кількості дітей, сімейного статусу, етнічної або релігійної належності тощо.

Література

1. Декларация МОТ о социальной справедливости в целях справедливой глобализации 97 сессия Международной конференции труда. — 10 июня 2008 р. — Женева. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@cabinet/documents/publication/wcms_100193.pdf
2. Доклад VI. Социальное обеспечение в целях социальной справедливости и справедливой глобализации. Периодическое обсуждение вопросов социальной защиты (социального обеспечения) в соответствии с Декларацией МОТ о социальной справедливости в целях справедливой глобализации, 2011 г. — Женева: Междунар. бюро труда, 2011. — 205 с. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_154242.pdf
3. Виступ Президента України на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України 7 березня 2012 р. — К.: Офіційне інтернет-представництво Президента України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/23275.html>

Надійшла 3 вересня 2013 р.